

İsmail Hüsrev Tökin (1902-1993)

İsmail Hüsrev (Tökin) Moskova 1922

14 Mart 1902 tarihinde İstanbul'da dünyaya geldi. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'daki Avusturya Ticaret Lisesinde tamamladı. Babası Batı kültürü yanında Doğu kültürüne de aşina olmasını istiyordu. Bu sebeple lise öğrenimine devam ederken Cihangir'deki Rufai tekkesinde de eğitim almasını sağladı.

İsmail Hüsrev'in babası Ahmet Hüsrev Bey, Çerkez kökenli olup sarayla ilişkileri iyi olan bir aileye mensuptu. Ahmet Hüsrev Bey çeşitli Avrupa ülkelerinde uzun süre kalarak silah sanayi alanında eğitim aldı. Teknik buluşları nedeniyle ödüllendirildi. Mütareke döneminde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi **Fevzi (Çakmak) Paşa**'nın teşviki ile hafif silah fabrikası kurmak için Ankara'ya gönderildi. Ankara Hükümeti adına Kayseri'de silah üretmek için gayret gösterdi.

İsmail Hüsrev (Tökin) sol düşünce ile lise eğitimi esnasında tanıştı. Babasının meziyetleri, **Mütareke** döneminde, İstanbul'da işgal kuvvetlerinin dikkatini çekince, evleri basılıp arama yapıldı. Aile üzerinde oluşan tedirginlik, annesinin çocuklarıyla beraber Bulgaristan'daki kardeşlerinin yanına gitmesine neden oldu. Sofya'da kendisini çeşitli akımların arasında buldu. Komünistler, sosyalistler ve anarşistlerin gösteri ve eğitim programlarını görme fırsatı yakaladı. Annesi ve kardeşlerini Sofya'da bırakarak, yarım kalan lise eğitimini tamamlamak için İstanbul'a döndü.

Mezuniyeti sonrası babasının görevli olduğu Kayseri'ye geldi. Talas Amerikan Koleji'nde Tarih ve Türkçe öğretmenliği yaptı. Anadolu'daki sol hareketin merkezlerinden olan Kayseri'deki bu akımlardan etkilendi. Babasının Ankara'ya tayininin çıkması üzerine buraya geldi. 15 Ağustos 1922'de Ankara'da toplanan **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası**'nın ilk kongresine katıldı. Partide kısa zamanda yükseldi. Sol hareketin önemli isimlerinden Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) ile yakından çalıştı. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın yayın organı olan *Yeni Hayat* adlı dergide isimsiz makaleler yazdı. Tekin Alp takma adıyla tercümelemler yaptı. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adına 5 Kasım-6 Aralık 1922 tarihleri arasında Moskova'da toplanan III. Enternasyonalin 4. Kongresi'ne Türkiye Komünist Partisi'nin "*genç komünistler teşkilatı*" delegesi olarak katılmasına karar verildi. İsmail Hüsrev (Tökin) ile Nizamettin Nazif (Tepedelenlioğlu) sol çevreler üzerindeki baskının artması üzerine, toplantıya yasal olamayan yollardan gitmek zorunda kaldı. Zorlu bir yolculuk sonucu İnebolu-Sivastopol üzerinden Moskova'ya ulaştı. Bu yolculuğu kolaylaştıran

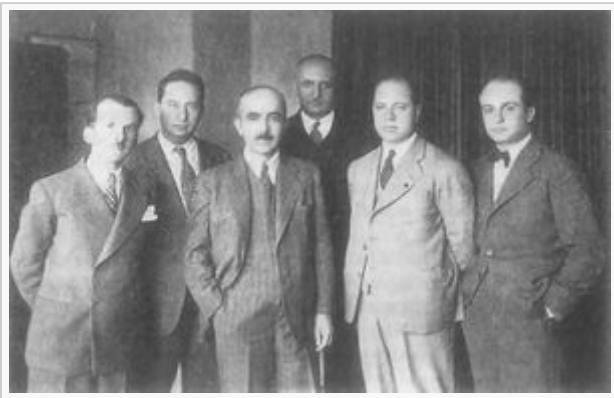
önemli bir etken, yükseköğrenim görmesi için Sovyet Büyükelçiliğinin sağladığı burs idi. **Vedat Nedim (Tör)** ile İsmail Hüsrev'in (Tökin) tanışması Moskova'daki kongrede sayesinde oldu.

Moskova'ya tıp öğrenimi amacıyla gitse de, ihtilâl sonrası yaşanan karışıklık nedeniyle bu planı gerçekleştirmedi. Burada çok yakın dostluk kurduğu **Şevket Süreyya (Aydemir)**, Nazım Hikmet (Ran) ve Valâ Nurettin'in tavsiyesiyle iktisat okumaya karar verdi. 1922 yılı sonunda Doğu Üniversitesi olarak anılan KUTV İktisat Fakültesinde öğrenim görmeye başladı. İsmail Hüsrev (Tökin) ve Şevket Süreyya (Aydemir) KUTV'deki eğitimleri sırasında Lenin, Marx, Bukharin, Hobson ve Sombart'ın yazıları ile tanıştı. Her ikisi de kısa süre içinde gelecek vaat eden öğrenciler arasına girdi. İsmail Hüsrev (Tökin) üç yıllık eğitim süresini kısaltarak, 1925 sonunda "lectör" (öğretim üyesi) olabilme hakkını kazanarak mezun oldu. Kızıl Profesörler Enstitüsünde okuyarak akademik kariyer yapma fırsatı elde etse de Türkiye'ye dönmeyi tercih etti.

İsmail Hüsrev (Tökin) Moskova'ya pasaportsuz gittiği için dönüşü de yasal olmayan yollardan oldu. Bu sebeple 1926 yılı başında kısa bir süre tutuklu kaldı. Babasının yardımı ile serbest bırakıldı. Türkiye'ye dönüşünün ilk zamanlarında ideolojik bir dönüşüm yaşadı. Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmış olmasının verdiği milliyetçi hava ve 1925 Tevkifatı ile sol gruplar üzerinde oluşan baskı, İsmail Hüsrev'i (Tökin) de etkiledi. Bu yıllarda İsmail Hüsrev (Tökin) ve Vâlâ Nureddin sol hareketten kısa bir süre kopuş yaşadı.

İsmail Hüsrev'in (Tökin) askerlik görevini yapmamış olduğu anlaşılınca on dört ay süreyle askerlik görevini yerine getirdi. Askerlik yaptığı dönemde kaleme aldığı "Sanayi Siyasetimiz" başlıklı makale, *Hayat* dergisinde 1927 yılı başlarında yayımlandı. Bu yazısında tarım ve iktisadî politikalara dönük değerlendirmeler yaptı. 1930'da aynı dergide kooperatifçilik üzerine yazıları çıktı.

Askerlik hizmeti sonrası hariciyeye intisap etmek istediye de sol geçmişi dolayısıyla mülâkatlara çağırılmadı. Bunun üzerine tarımsal ihracat ile uğraşan Joseph Becker adlı firmada görev aldı. İş gereği sık sık Anadolu şehirlerine seyahat etti. Bu görevi esnasında Anadolu'nun üretim alanları, üreticilerin durumu, köylülerin sosyo-ekonomik şartlarıyla ilgili bilgi sahibi oldu. 1928'de firma Türkiye'deki faaliyetlerini sonlandırınca işsiz kaldı. Nafia Vekili Behiç'in (Erkin) özel kalemine memur olarak tayin edildi. Kısa zamanda Behiç Bey'in takdirini kazandı. Behiç Bey vekaletten ayrılınca Devlet Demiryolları İdaresi Ticaret Şubesi'ne tayin edildi.

Edebiyat, sanat, fen, ilim, içtimaî hayat gibi konularda yayım yapan *Muhit* dergisinde Kadrocuların önemli bir kısmının yazıları çıktı. Yakup Kadri, Şevket Süreyya ve Mehmet Şevki dergide yazılar kaleme aldı. İsmail Hüsrev kooperatifçilik ve altının değeriyle ilgili yazılar yazdı. 1930 yılında Hâkimiyeti Milliye gazetesinde Vedat Nedim (Tör) ile "İktisat Günü" başlığıyla Dünya iktisadî buhranına ve etkilerine dair yayımlanan sayfayı hazırladı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın

liberal görüşlerini eleştiren yazıları Başbakan İsmet İnönü'den takdir gördü. İsmail Hüsrev, 1931 yılında Devlet Demiryolları Ticaret Şubesi'nden ayrılarak, Ziraat Bankası Kooperatifler Şubesi'nde göreve başladı ve kısa süre içerisinde şef oldu. 1931'de "İktisat Nasıl Okutulmalı" adlı eserini yayımladı. 1933 yılına kadar Ziraat Bankasında çalıştı. *Kadro* dergisinin yayınlanması için hazırlıklara başlandığı günlerde burada çalışmaktaydı.

1932'de Türkiye'de Zirai Kooperatifler kitabını yayımladı. Vedat Nedim, İsmail Hüsrev ve Şevket Süreyya'nın yeniden bir araya gelmesini sağlayan gelişme, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ndeki çalışmaları oldu. Cemiyet'te sosyalist kalkınma modelini benimseyen Vedat Nedim (Tör), Şevket Süreyya (Aydemir), İsmail Hüsrev (Tökin) görev alıyordu. *Kadro* dergisinin çıkartılması fikri bu sıralarda gelişti. Şevket Süreyya Aydemir'in Ankara'da Türk Ocağında verdiği "İnkılâp ve *Kadro*" konulu konferans sonrası, Şevket Süreyya (Aydemir), Burhan Belge, İsmail Hüsrev (Tökin) ve Vedat Nedim (Tör), Yakup Kadri'nin (Karaosmanoğlu) evinde toplanarak, *Kadro* dergisini yayımlamaya karar verdiler. İsmail Hüsrev (Tökin) bu fikrin önce Şevket Süreyya ile kendisi arasında ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Devlet memurları dergi ve gazetelerde sorumlu olamadıkları için derginin imtiyaz sahipliğini, milletvekili olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu üstlendi. *Kadro* dergisi 1932 yılında yayımlamaya başladığında İsmail Hüsrev henüz 32 yaşındaydı. Tarımsal alanda önceden beri çalışmalar yapan İsmail Hüsrev Tökin, *Kadro* dergisinin bu alanda en etkin ismi oldu. 1926 yılından beri sürdürdüğü saha çalışmaları *Kadro* dergisinde yer alacak, bu fikirleri 1934 yılında yayımladığı *Türkiye Köy İktisadiyatı* adlı eserde kitaba dönüşecekti. Bu eser Türkiye'deki toplumsal yapının incelemesine dönük ilk çalışma olarak dikkatleri çekti. Derginin ilk sayısından kapandığı 1934 yılına kadar ekonomi, toplumbilim, tarım ve tarih konularında makaleler yazdı.

Yazı hayatı devam ederken kamuda çalışmaya devam etti. 1933 yılında Ziraat Bankası'ndaki görevinden ayrıldı. *Kadro*'nun kapandığı günlerde Sümerbank'ta göreve başladı. Sümerbank'ın üç ayda bir yayımladığı iktisadî bültenleri çıkardı. 1937'de Konjonktör Şubesi'nde, ardından Müesseseler ve İştirakler Şubesi'nde müdürlük yaptı. 1939'a kadar Sümerbank'ta çalıştı. 1939-1941 yılları arasında Ankara Ticaret Lisesi ve Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'nde coğrafya öğretmenliği yaptı. 1940 yılında ticaret liseleri için hazırladığı *Ekonomik Coğrafya* başlıklı ders kitabı Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayımlandı.

1939'da **Atatürk**'ün isteği üzerine hazırlanan "Atatürk Çiftlikleri", 1938'de "Türkiye'de Ulusal Bankacılığın Gelişimi", 1938'de "Endüstrileşme Yolundaki Türkiye", 1939'da "Türkiye'de Demiryolculuk Politikası" adlı kitapları hazırladı. Bu kitaplarda kendisinin adı bulunmamaktadır.

II. Dünya Savaşı'nın yaklaştığı yıllarda, topyekûn savaş ve savunma ekonomisi kavramları üzerinde durdu. Bu düşüncelerini "Müdafa Ekonomisi" adlı kitabında dile getirdi. 1941'de "La Politique Ferroviare en Turquie", 1946'da "Rakamlarla İktisadi ve İçtimai Türkiye", "Türkiye'de Sanayi", 1946'da "İsmet İnönü: Şahsiyeti ve Ülküsü", 1949 yılında "İktisadi ve İçtimai Türkiye: Rakamlarla" adlı çalışmaları yayımlandı. 1946 yılında Şevket Süreyya Aydemir ile savaş sonrası dönem için sanayi planı raporu hazırladı. "Kadrocu Plan" olarak bilinen bu rapor hiçbir zaman uygulamaya konulmadı. 1944 ve 1946 yıllarında *Doğuş*, 1952'de *Sohbet* adlı dergilerin yayınını yönetti. Ekonomi ve felsefe üzerine yazılar yazdı. *Sohbet* dergisinde tasavvuf, tarikatlar ve yoga ile ilgili konulara değindi. *Sohbet* dergisindeki yazıları gençliğinde devam ettiği Rufai tekkelerindeki izlenimlerine ve Moskova'da okuduğu felsefe bilgisine dayanıyordu.

1941-1942 yıllarında kısa bir dönem Ticaret Bakanlığı'nda Dağıtma Ofisi Genel Müdür Yardımcılığı yaptı. 1942 yılında T.C. Başbakanlığı'nda görev yapmaya başladı. 1950'ye kadar Başbakanlık Denetleme Kurulu Danışmanlığı ve Genel

Katiplığı görevlerinde bulundu. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle Başbakanlıktaki görevine son verildi. 1950-1953 yıllarında Devlet Demiryolları İşletme Müdürlüğü yaptı. Kısa bir süre de Genel Müdür Yardımcılığı yaptı. Bu atama Demokrat Parti içinde tepki çekince 1953'te Ankara'dan ayrılmak zorunda kaldı. 1953-1963 yılları arası İstanbul'da Yapı ve Kredi Bankası'nda İktisat Müşaviri olarak çalıştı. F. W. Foerster'in banka için yazdığı "*İyi İnsan İyi İş Adamı*" kitabını 1959'da, "*İyi İnsan İyi Politikacı*" kitabını 1960'ta Almandan tercüme etti. 1963 yılında Yapı ve Kredi Bankası'ndaki görevinden ayrıldı. 1963-1975 arası İstanbul Ticaret Odası Genel Sekreterliği yaptı. 1963 ve 1964 yıllarında Şişli İktisat ve Ticari İlimler Akademisi'nde İktisat Tarihi dersleri verdi. Bu dönemde "*İktisadi Durumun Tahlili*" (1964), "*Sterlin Devalüasyonu ve Türkiye'nin Dış Ticareti*" (1968), "*Para Değerinin Düşürülmesi Meselesi*" (1968), "*Enflasyona Dair*" (1970) adlı kitaplarını yayımladı. 1975'ten sonra özel bir şirkette üst düzey yöneticilik yaptı. Hiç evlilik yapmayan İsmail Hüsrev Tökin, 21 Haziran 1993'te 91 yaşında hayatını kaybetti.

Zübeyir UZUN

KAYNAKÇA

AKBULUT, Erden; TUNÇAY, Mete, **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)**, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2007.

BİLGİLİ, Murat, **İsmail Hüsrev Tökin Siyasi ve İktisadi Düşünceleri**, Libra Yayıncılık, İstanbul 2019.

ERTAN, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.

HARRİS, George S., **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, çev. Enis Yedek, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1975.

KONGAR, Emre der., **Türk Toplum Bilimcileri 2**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

TEVETOĞLU Fethi, **Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler**, Ankara 1967.

TEKELİ, İlhan; İLKİN, Selim; **Kadrocuları ve Kadro'yu Anlamak**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye'de Sol Akımlar 1-2**, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

TÜRKEŞ, Mustafa, **Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım**, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

TÖKİN, İsmail Hüsrev, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, İletişim Yayınları, İstanbul 1990.

TÖR, Vedat Nedim, **Yıllar Böyle Geçti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

YANARDAĞ, Merdan, **Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi**, Yalçın Yayınları, İstanbul 1988.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ismail-husrev-tokin-1902-1993/?pdf=3576> adresinden erişilmiştir